

Пріоритетні напрями підтримки національного книговидання

Одним зі стратегічних завдань держави є підтримка національної книговидавничої справи, від рівня розвитку якої залежать не лише ефективні перетворення у вітчизняній освіті, культурі, економіці, що мають місце за умов інформаційного суспільства, а й міжнародний авторитет держави.

Правовим суб'єктом галузі вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження є Державний комітет телебачення і радіомовлення України, хоча найактивнішими гравцями цієї галузі виступають громадські об'єднання, що співпрацюють з органами влади: Всеукраїнська благодійна організація «Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів» і громадська організація «Форум видавців». В управлінні Державного комітету телебачення і радіомовлення України перебуває державна наукова установа у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності – «Книжкова палата України імені Івана Федорова».

На сьогодні ситуацію у сфері книговидання визначають чинники, пов'язані як зі світовими тенденціями розвитку інформаційного суспільства, соціальною апатією громадян України та їх низькою купівельною спроможністю, що зумовлюють занепад культури читання, так і з низькою проблем національної книговидавничої галузі. За даними дослідження економічного стану видавництва, яке протягом останніх чотирьох років проводить Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів (УАВК), спостерігається системне падіння обсягів постачання видавництвами фізичної книги в існуючі підприємства книжкової торгівлі. З іншого боку, за підрахунками держави, за останній рік ситуація значно поліпшилася. За підсумками 2012 р. «Книжкова палата України імені Івана Федорова» відзначає зростання тиражів друкованої продукції (на 46 %) порівняно з аналогічним періодом 2011 р. та зростання видання книг і брошур (на 17 % більше).

Серед найвиразніших тенденцій розвитку галузі є такі, що пов'язані з формуванням книжкового ринку, проблемами функціонування бібліотек, непрозорістю державної програми «Українська книга», відсутністю належної промоції читання та репрезентації української книжкової продукції за кордоном.

1. Нерозвинутість, неструктурованість книжкового ринку, відсутність національних мереж гуртової та роздрібною торгівлі. У зв'язку з цим УАВК виступила з ініціативою створення громадської книготорговельної мережі видавців під назвою «Український Книжковий Альянс» (УКА), мета якої – створення умов для максимального поширення вітчизняної книговидавничої

продукції та донесення її до якомога ширшого кола потенційних споживачів по всій території України. Цю ініціативу підтримали 11 найбільших українських видавництв, серед яких: «Клуб сімейного дозвілля», «Фоліо», «Либідь», «Богдан», «Ранок» та ін. Учасники УКА виступатимуть під єдиним брендом, забезпечуючи стабільну асортиментну базу та єдину ціну на свою продукцію в усіх книгарнях, що входять до складу Альянсу.

2. Одночасно з відкриттям нових точок книгорозповсюдження у 2012 р. продовжилася тенденція до закриття книгарень, витіснення із приміщень видавництв як у столиці, так і в регіонах (зокрема, у 2012 р. під загрозою закриття опинилася низка книгарень у м. Чернівці). Ці дії супроводжуються протестами з боку громадськості, оскільки йдеться не лише про загрозу національному книгорозповсюдженню, громадяни вважають закриття таких книгарень, як «Сяйво», «Мистецтво», «Знання», руйнуванням культурного ландшафту міста, в якому вони займають почесне місце (найстаріша у Києві книгарня «Сяйво» зазнала реорганізації та відкриття на її місці книжкового магазину з іншими власниками – «Сяйво книги»). При цьому законодавчі заходи, вжиті задля корегування цієї ситуації, ігноруються. Ці та інші негативні тенденції мають місце всупереч Постанові Верховної Ради України «Про запровадження мораторію на виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження» від 16 січня 2009 р. № 901-VI.

3. У зв'язку з недостатнім фінансуванням на місцевому рівні триває закриття та недофінансування бібліотек, де до 80 % бюджетних надходжень спрямовано на виплати заробітної платні співробітників. Фонди не оновлюються, тож бібліотеки наповнені застарілими соціально-політичними виданнями радянської пори та не викликають до себе інтересу як культурні та інтелектуальні осередки. Бібліотеки не беруть участі у формуванні замовлення за державною програмою «Українська книга», отже, нові надходження продиктовані інтересами інших замовників цієї програми.

4. Має місце відхилення програм з популяризації книги та читання, мотивоване рекомендаціями діяти лише в рамках бюджетних коштів, які виділяються певним органам виконавчої влади (Держкомтелерадіо України, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України). Так, зокрема, було відхилено «Концепцію Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції та читання на 2013–2017 роки», підготовлену на виконання рішення Міжвідомчої комісії та відповідно до доручення Кабінету Міністрів України від 11.08.2011 р.

№ 59150/33/1-08. Програма передбачала здійснення ряду заходів з пропаганди книг та читання до 2017 р., а також забезпечення просування української літератури за кордоном, на що було необхідним виділення 1,5 млрд грн на термін п'ять років. Приводом відхилення програми був «обтяжливий» для державного бюджету кошторис.

5. Єдиною програмою, за якою видаються книжки для бібліотек коштом держави, є державна програма «Українська книга», недосконалими механізмами діяльності якої є: корумпованість серед членів експертної ради (вибір для реалізації в програмі книжок зумовлений такими суб'єктивними факторами, як авторство експертів чи наближених до них людей, можливість потрапити до списку за хабарі), відсутність серед замовників програми власне бібліотек, для задоволення потреб яких вона функціонує, завищені кошториси деяких видавництв. Постановою Кабінету міністрів України від 12 вересня 2012 р. № 850 «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження» було розпочато перетворення в межах програми, що стосуються забезпечення прозорого механізму формування якісного та змістовного наповнення асортименту вітчизняної книжкової продукції. Наприклад, оприлюднення кошторисної вартості видавничої продукції на офіційних веб-сайтах.

6. Необхідність заходів з просування української книги за кордоном та недостатня активність органів державної влади у цьому напрямку. Хоча у згаданій Постанові необхідність державного замовлення обумовлюється потребою «перекладу творів українських авторів іноземними мовами для забезпечення представлення вітчизняної видавничої продукції та її популяризації за кордоном», відповідні механізми на сьогодні не напрацьовано. З року в рік у мас-медійному просторі мусується тема анти-реклами української книжки на міжнародних презентаційних заходах, де вона представлена державою, зокрема, на щорічному Франкфуртському книжковому ярмарку, де серед членів делегації, що працюють на українському стенді, відсутні фахівці відповідного рівня, і сам стенд не має адекватного оформлення. Такі заходи швидше дискредитують українську культуру, оскільки в них відсутні й змістовна, й іміджева частини. За зразок доречно взяти відповідну політику в Російській Федерації, де за дорученням президента (березень 2011 р.) було засновано автономну некомерційну організацію Інститут перекладу для стимулювання розвитку системи художнього перекладу літературних творів з мов народів РФ на російську та з російської на мови народів РФ та іноземні мови. До організації увійшли

провідні лінгвістичні вузи, громадські організації, творчі спілки, за підтримки відповідних міністерств було розроблено комплекс заходів, об'єднаних у Концепцію розвитку художнього перекладу. Загалом, російська модель промоції книги за кордоном уже дала певні позитивні результати.

7. Пожвавлення ініціатив з боку громадськості. Книговидавці з власної ініціативи налагоджують контакти з колегами в Європі з метою презентації книги. Зокрема, українські делегації письменників і видавців беруть участь у престижних книжкових фестивалях та ярмарках, налагоджують перекладацьку діяльність. Перекладацькі проекти є потужним засобом просування української продукції на європейському книжковому ринку, але без допомоги держави, самих лише зусиль письменників, перекладачів і видавців, наразі недостатньо. Для цього потрібно створити державну інституцію просування української літератури за кордоном, забезпечити її рекламу, а також залучити до процесу відомих професійних перекладачів.

8. В Україні взагалі відсутня інституція, яка б представляла інтереси національної видавничої галузі та фінансувалася державою. Діяльність у цій галузі Державного комітету телебачення і радіомовлення України не задовольняє давно назрілої потреби в Національному центрі (інституті) Книги, який би опікувався винятково українською книжкою, консолідуючи для цього зусилля видавців, письменників, перекладачів, зацікавлених бізнесу і громадськості, забезпечував необхідну національну довідково-інформаційну систему книговидавничого простору України, поширював знання про українські книжкові новинки за кордоном шляхом видання каталогів англійською мовою та розповсюдженням їх видавництвами всього світу. Прообразом такої інституції є Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», «створена з метою забезпечення інтересів держави у нарощенні інтелектуального та інформаційного потенціалу, сприяння розвитку національної культури, науки, освіти, книговидавничої та бібліографічної справи; повного статистичного обліку, комплектування й зберігання всієї друкованої продукції – документальної пам'яті України; проведення книгознавчих і бібліографознавчих досліджень; створення баз даних бібліографічної інформації; видання бібліографічних покажчиків і науково-аналітичних оглядів».

9. На ситуацію в галузі впливає також поширення електронної книги як аналога паперової. Фахівці зазначають, що вони не є конкурентами на ринку. У країнах Західної Європи «перемогла» паперова книжка з гарними ілюстраціями та шрифтом. Російські фахівці, прогнозуючи розвиток книговидавничої галузі на 2012 р., головним завданням для видавництв

визначають зміну бізнес-моделей та визначення оптимального співвідношення між продажами електронної й традиційної друкованої книги. Це приведе до зростання видавничого ринку в цілому. Поширенню та підняттю рівня культури читання слугує створення електронних бібліотек і каталогів.

Висновки та пропозиції

Ситуація в галузі постійно змінюється, динаміка змін має як позитивний, так і негативний характер, на ній позначається відсутність стратегії державної гуманітарної політики і, відповідно, як її складової, стратегії розвитку національного книговидавництва. Фахівці відзначають необхідність виваженої кредитної та інвестиційної політики щодо видавничого сектору національної економіки, яка б врахувала недостатнє залучення національного капіталу у вироблення власної книжкової продукції та контролювала і обмежувала її імпорт, розробила та забезпечила заходи із системної дистрибуційної та роздрібно-книжкової торгівлі.

Вирішення проблем у національній книжковій галузі можливе за умов консолідації зусиль видавців, розповсюджувачів і держави. На державному рівні слід здійснити комплекс взаємопов'язаних заходів, які впливають з виконання наступних завдань.

- Пропаганда книг і читання, яка повинна здійснюватися на рівні інформаційної політики; пропагандистсько-рекламні заходи будуть ефективними у тому разі, якщо здійснюватимуться спільними зусиллями держави, бізнесу, зацікавлених громадян; також спільно має бути вироблено ефективну програму популяризації серед різних вікових груп і прошарків населення книги і читання як важелів впливу на формування людської особистості, нації та держави; встановлення соціальних тарифів і нормативів на обов'язкове надання електронними та друкованими ЗМІ часу і площ для програм і матеріалів, які ставлять за мету популяризацію вітчизняної книги та читання серед населення.

- Просування української продукції на європейському книжковому ринку, яке слід розглядати як важливе політичне завдання, виконання якого сприятиме формуванню позитивного іміджу держави; створення державного фонду підтримки перекладів українських авторів іноземними мовами (у першу чергу англійською). Розширення міжнародної співпраці у сфері книговидавництва та книгорозповсюдження.

- Удосконалення функціонування бібліотечної сфери: бібліотекам необхідно повернути право на самостійне замовлення літератури (тематико-типологічне планування) з асортименту, що пропонують видавництва;

відновити діяльність системи бібліотечних колекторів для систематичного наукового комплектування бібліотек, забезпечити її бюджетне фінансування; скасувати тендерні процедури на закупівлю літератури та документів бібліотеками; встановити обов'язкові щорічні фіксовані відрахування із державного та місцевих бюджетів на закупівлю україномовної літератури для національних, публічних, наукових і дитячих бібліотек, для поповнення фондів сільських і шкільних бібліотек, для передплати періодичних видань для бібліотек усіх рівнів; надати законодавчу підтримку бібліотекам як методичним та інформаційним центрам.

- Законодавче врегулювання та захист книжкового ринку: зокрема, врегулювання цінової політики, встановлення однакової у всіх книгарнях і доступної для споживача вартості на видання; вироблення законодавчих механізмів звільнення від оподаткування коштів, інвестованих з інших сфер бізнесу у вітчизняне книговидання; вирішення питання звільнення від оподаткування меценатських і спонсорських коштів, спрямованих на розвиток вітчизняної книги та на комплектування бібліотечних фондів; унормування жорсткого контролю за книжковим ринком.

- Підтримка ініціатив громадськості та видавців, зокрема це стосується підтримки новоствореної національної книготорговельної мережі шляхом надання приміщень і пільг для українських книгарень у столиці та обласних центрах.

- Створення Центру (Інституту) Книги на засадах партнерства держави, громадських організацій та зацікавлених бізнес-структур, мобілізуючи потенціал організацій, що фінансуються з державного бюджету; переглянути у цьому контексті діяльність Книжкової палати України (крім статистики та комплектування вона передбачає також проведення книгознавчих і бібліографознавчих досліджень), та Національної спілки письменників України.

Для виконання цих завдань рекомендовано:

- доопрацювання проекту концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. та прийняття документа;

- винесення на розгляд Гуманітарної ради при Президентові України наступних питань: про необхідність заходів із пропаганди української книги і читання; про промоцію української книги за кордоном; про необхідність створення компетентної у книговидавничій сфері державної інституції;

- Кабінету Міністрів України підготувати проект розпорядження про підтримку національної мережі книгрозповсюджувачів «Український Книжковий Альянс» із вказівкою головам обласних і районних державних

адміністрацій сприяти отриманню приміщень у будівлях, що перебувають в державній чи комунальній власності, і їх оренди на пільгових умовах українським видавництвам-членам Альянсу;

- у діяльності інформаційно-культурних центрів при дипломатичних представництвах України за кордоном передбачити конкретні заходи-презентації видань сучасної української літератури (*Розумна О. «Пріоритетні напрями підтримки національного книговидання».* Аналітична записка // *Національний інститут стратегічних досліджень* (<http://www.niss.gov.ua>).